

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Έχουν συμπληρωθεί ήδη τρία χρόνια απ' όταν τη διακυβέρνηση της χώρας ανέλαβε η Νέα Δημοκρατία. Οι πολιτικές που χάραξαν και εφάρμοσαν οι κυβερνήσεις του ΠΑΣΟΚ την περίοδο 1996-2004 μπορεί να μοιάζουν μακρινό παρελθόν, κατά έναν όμως ιδιότυπο τρόπο παραμένουν επίκαιρες. Διότι η ίδια η Νέα Δημοκρατία έχει αναγάγει σε σημείο αναφοράς το έργο της προηγούμενης κυβέρνησης, αποδίδοντας σ' αυτήν τις δυσκολίες που συνάντησε, τις καθυστερήσεις που προέκυψαν, τις αποτυχίες που γνώρισε. Αλλά και οι πολίτες, μπροστά σ' αυτή την ασταμάτητη παρελθοντολογία και, κυρίως, την έλλειψη δημιουργικού πολιτικού λόγου ενδιαφέρονται να εξετάσουν και να εκτιμήσουν την οκταετή αυτή διακυβέρνηση.

Τον Νοέμβριο του 2005, κυκλοφόρησε το βιβλίο μου *Πολιτική για μια δημιουργική Ελλάδα*, στο οποίο ανέλυα τις πολιτικές που ακολουθήθηκαν την περίοδο 1996-2004. Τώρα, ο τόμος αυτός, στον οποίο συγκεντρώνονται άρθρα και ομιλίες μου που καλύπτουν το διάστημα 2000-2006, συμπληρώνει την εικόνα εκείνης της περιόδου. Τα κείμενα, όπως παρουσιάζονται κατά θέμα και χρονολογική σειρά, επιτρέπουν στον αναγνώστη να σχηματίσει μια συνολική αντίληψη των θέσεών μου στον δημόσιο διάλογο εκείνης της εποχής. Ήταν μια εποχή που άρχισαν να αποδίδουν καρπούς οι προσπάθειες των προηγούμενων ετών, αλλά και χαραχτήκαν νέες κατευθύνσεις για την περίοδο μετά την ένταξη στην ΟΝΕ. Χαρακτηριστικά επιτεύγματα της τετραετίας 2000-2004 ήταν η ολοκλήρωση της έντα-

- 16 ξης στην ΟΝΕ, η εισαγωγή του ευρώ, οι σταθερά υψηλοί ρυθμοί ανάπτυξης –από τους υψηλότερους που γνώρισε μεταπολιτευτικά η Ελλάδα–, η ολοκλήρωση μεγάλων έργων, με πιο γνωστό παράδειγμα τη γέφυρα Ρίου–Αντιρρίου, η κατασκευή πολλών νέων νοσοκομείων, η πραγματοποίηση σειράς διαρθρωτικών αλλαγών, η σημαντική αύξηση των κοινωνικών πόρων, η ένταξη της Κύπρου στην Ευρωπαϊκή Ένωση (Ε.Ε.), η επιτυχημένη προεδρία της Ελλάδας στην Ε.Ε., η προετοιμασία των Ολυμπιακών Αγώνων σχεδόν στο σύνολό της.

Διαβάζοντας τα κείμενα αυτά, εύκολα διαπιστώνει κανείς ότι αν αφαιρέσει το στοιχείο της επικαιρότητας η ουσία αφορά και προβλήματα του σήμερα, την ανάπτυξη, την κοινωνική συνοχή, τον αγώνα για περισσότερη κοινωνική δικαιοσύνη, αλλά και για ισχυρότερη θέση της Ελλάδας στον κόσμο.

Διαπιστώνει επίσης ότι και στη δεύτερη τετραετία, όπως την πρώτη με την ένταξη στην ΟΝΕ, υπήρξε στόχος όσο και όραμα. Ο ισχυρισμός της τότε αντιπολίτευσης για ανυπαρξία στόχου παραβλέπει το αυτονόητο, ότι η Ε.Ε. δεν μπορεί να δημιουργεί ανά τετραετία ένα όραμα αντίστοιχο της ένταξης στην ΟΝΕ ώστε να κινητοποιούνται οι πολίτες για τις αναγκαίες προσαρμογές. Ένα όραμα, άλλωστε, δεν μπορεί να είναι δοτό. Το πραγματικό όραμα διαμορφώνεται από τους ίδιους τους πολίτες όταν κοιτάζουν κριτικά την πραγματικότητα. Το διαμορφώνουν οι ανάγκες, οι πιέσεις, η ανησυχία, η αμφιβολία, η σκέψη. Το εμπνέει το αίσθημα ελευθερίας, ανάταξης και δημιουργίας. Εξαρτάται από τις συνθήκες ζωής, τις δυνατότητες των ατόμων, τις αντιλήψεις που υπάρχουν για τους όρους λειτουργίας της κοινωνίας. «Το όραμα της ΟΝΕ» αγκάλιασε τους πολίτες γιατί εξέφραζε την επιθυμία τους να τερματιστούν όλα όσα κρατούσαν την Ελλάδα στο περιθώριο και περιορίζαν τις ευκαιρίες, όπως η συνεχής οικονομική αστάθεια, οι συχνές νομισματικές κρίσεις, η υστέρηση των εισοδημάτων σε σχέση με τις ανάγκες. «Το όραμα της μετά ΟΝΕ εποχής» ήταν και είναι η σύγκλιση προς ένα καλύτερο

επίπεδο ζωής, που να είναι ανάλογο με εκείνο που επικρατεί στις ανεπτυγμένες χώρες της Ε.Ε., η αξιοποίηση του κεκτημένου της ΟΝΕ ώστε να γίνουμε ισότιμοι με τους άλλους ευρωπαίους πολίτες σε δυνατότητες και προοπτικές.

Στις προγραμματικές δηλώσεις της κυβέρνησης το 2000 αλλά και σε μεταγενέστερες ομιλίες περιέγραψα τόσο το στόχο να φτάσουμε γρήγορα και αποτελεσματικά τα επίπεδα ευημερίας, απασχόλησης και κοινωνικής ασφάλειας των προηγμένων χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης όσο και το σχέδιο για να τον πετύχουμε. Πεποίθησή μου ήταν και εξακολουθεί να είναι ότι τίποτα δεν μας χαρίστηκε, κι ούτε πρόκειται να μας χαριστεί. Τη θέση μας στον κόσμο την κατακτάμε με τις δικές μας επιλογές, με τις δικές μας αποφάσεις και πρωτοβουλίες. Γι' αυτό απαιτείται στρατηγική και σχέδιο. Η Χάρτα Σύγκλισης, την οποία παρουσίασα στη συνέχεια, αποτελούσε μια συνολική αναφορά στο θέμα της σύγκλισης, με επίκεντρο αυτή τη φορά τα όσα θα έπρεπε να επιδιώξουμε μετά το 2004.

Το «νέο όραμα», όπως περιγράφηκε ήδη από το 2000, δεν ήταν δυνατό να περιέχει ένα αυστηρό χρονοδιάγραμμα ούτε ένα θεαματικό και μοναδικό γεγονός ως κατάληξη σαν αυτό της ένταξης στην ΟΝΕ. Η ανάπτυξη κάθε χώρας είναι μια μακρά και συνεχής διαδικασία, όπου τα επιτεύγματα συνήθως γίνονται βαθμιαία ορατά, ενώ τα γεγονότα-σταθμοί σπανίζουν. Μετά την πραγματοποίηση της ένταξης, οι στόχοι που επιδιώκαμε δεν μπορούσαν, ως εκ τούτου, να εκφραστούν με τον προσδιορισμό μιας σαφούς, κατά βήματα και χρόνο, διαδικασίας. Το «νέο όραμα» ήταν πολύ λιγότερο επιτακτικό επιτρέποντας έτσι αναβολές και διαφυγές. Οι αντιδρώντες μπορούσαν να φέρουν τη σύγκλιση στα μέτρα τους αναβάλλοντας πρωτοβουλίες και αποδεχόμενοι μόνο τις ευνοϊκές γι' αυτούς πλευρές. Αυτό πράγματι επιδιώχτηκε με αντίδραση στις αναγκαίες διαρθρωτικές αλλαγές και σε ό,τι έθιγε κατεστημένες ισορροπίες. Καλλιεργήθηκε έτσι σκόπιμα η εντύπωση ότι δεν υπάρχει στόχος, κατευθυντήρια δεσμευτική ιδέα, αλλά επικρατεί μια «διαχει-

¹⁸ ριστική προσέγγιση» όπου ο καθένας μπορεί να επιδιώξει ό,τι κρίνει σκόπιμο. Το διακύβευμα όμως, και την πρώτη και τη δεύτερη τετραετία, ήταν το ίδιο. Η Ελλάδα είτε θα ακολουθούσε μια πολιτική συνεχούς αναπτυξιακής πορείας, που θα της εξασφάλιζε την ουσιαστική σύγκλιση, είτε θα παγιευόταν στις τελευταίες θέσεις της Ευρώπης των 15.

Η Νέα Δημοκρατία απέρριψε την ιδέα της σύγκλισης και ανέδειξε ως κεντρικό μέλημα της κυβέρνησής της την «ορθή» διαχείριση. Επιδίωξε, έτσι, να καθησυχάσει όλους εκείνους που φοβούνται τις συνέπειες της προσαρμογής στις ευρωπαϊκές εξελίξεις. Μια κυβέρνηση όμως οφείλει να επιδιώκει τη λύση των προβλημάτων που καλείται να αντιμετωπίσει. Αν προσαρμόζει τους ρυθμούς της είτε στους φόβους που καταγράφουν οι δημοσκοπήσεις είτε σε ό,τι συνεπάγεται λιγότερο πολιτικό κόστος, η χώρα θα μείνει στάσιμη.

Η θέση της Ν.Δ. σήμαινε ότι δεν προτίθεται να ασχοληθεί με τα μεγάλα προβλήματα που προκύπτουν από τις κοινωνικές μεταβολές, αλλά με περιορισμένες παρεμβάσεις και περιπτωσιακά μέτρα, πελατειακού ιδίως χαρακτήρα. Ανταποκρινόταν έτσι στις προσδοκίες εκείνων που επιδιώκουν προς όφελός τους ρυθμίσεις, π.χ. πρόωρες συνταξιοδοτήσεις, ενισχύσεις επιχειρήσεων για την αντιμετώπιση ασφαλιστικών προβλημάτων, ειδικές φορολογικές τακτοποιήσεις κ.ο.κ. Ελλείπει σχεδίου, η περιπτωσιακή αντιμετώπιση νομιμοποιήθηκε και λειτούργησε ενισχυτικά για τον κεντρικό πλέον στόχο, την εδραίωση και διασφάλιση της εξουσίας. Ο «μεταρρυθμιστικός» λόγος που συνόδευε τις περιπτωσιακές ρυθμίσεις αποτέλεσε το προπέτασμα καπνού για να καλυφθεί μια πολιτική που συμμορφώνεται μεν στο γενικό πλαίσιο που επιβάλλει η ΟΝΕ, αλλά αγνοεί την ουσία, την επιδίωξη μιας σταθερής οικονομίας, τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της χώρας, την ανάπτυξη με κοινωνική συνοχή. Η μιζέρια που αποπνέει η οικονομική πολιτική της κυβέρνησης της Νέας Δημοκρατίας, οι συνεχείς προσπάθειες παραπλάνησης, διαστρέβλωσης, συ-

γκάλυψης, με χαρακτηριστικά παραδείγματα τη δήθεν απογραφή ή την αναθεώρηση των στοιχείων του ΑΕΠ, είναι απόρροια αυτής της άρνησης ενός σοβαρού σχεδίου για τη χώρα, της πεποίθησης ότι οι αυτοματισμοί της αγοράς εξασφαλίζουν τις καλύτερες δυνατές λύσεις.

Η αντίληψη ότι υπάρχει ένας «αυτόματος πιλότος» που λύνει τα προβλήματά μας δεν συμβιβάζεται με τα όσα συμβαίνουν στον κόσμο και στη χώρα. Η Ελλάδα συμμετέχει σήμερα σε μια διαδικασία παγκόσμιας αλλαγής η οποία επηρεάζει δραστικά τις οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες της χώρας. Κι άλλοτε ίσχυε αυτό. Όμως σήμερα αλλάζουν ριζικά και με ακόμη μεγαλύτερη ταχύτητα οι τεχνολογικές, επικοινωνιακές αλλά και οικονομικές-κοινωνικές συνθήκες που ορίζουν τις ζωές μας. Η αλλαγή αυτή δημιουργεί συνεχώς νέα δεδομένα για τις κοινωνικές και πολιτικές δυνάμεις, ανατρέπει τις υπάρχουσες ισορροπίες, αναδεικνύει νέες καταλυτικές δυναμικές.

Η Ελλάδα, μέσα σε λιγότερο από μία δεκαετία, μετατράπηκε από χώρα εξαγωγής μεταναστών σε χώρα εισαγωγής. Όμως το ανταγωνιστικό «πλεονέκτημα» του φτηνού εργατικού δυναμικού δεν ισχύει πια. Ελληνικές επιχειρήσεις μεταφέρονται σε άλλες χώρες για να εκμεταλλευτούν τα φτηνά εργατικά χέρια. Η όλο και πιο μορφωμένη νεολαία μας αντιμετωπίζει όλο και περισσότερη ανεργία. Η ελληνική αγορά, είτε αφορά υλικά αγαθά είτε πολιτιστικά είτε υπηρεσίες, καθορίζεται ήδη σε μεγάλο βαθμό από τις επιχειρήσεις που αναπτύσσονται στην παγκοσμιοποιημένη οικονομία. Οι δυνατότητες ελέγχου των εξελίξεων από την ελληνική κυβέρνηση και την ελληνική κοινωνία περιορίζονται δραστικά. Οι πολίτες βρίσκονται αντιμέτωποι με την ανεργία, την πολιτισμική αλλαγή, τους νέους κώδικες συμπεριφοράς. Νιώθουν να πιέζονται από τις οξυμμένες ανάγκες τους και την αδυναμία να τις ικανοποιήσουν. Συνειδητοποιούν την αδυναμία τους να απαντήσουν στα προβλήματά τους με τους παραδοσιακούς τρόπους, προοδευτικούς ή συντηρητικούς.

20 Δεν αντιλαμβάνονται όμως στην πραγματική τους έκταση τη νομοτέλεια των εξελίξεων.

Ορισμένοι πιστεύουν ότι οι αλλαγές που συντελούνται είναι αποτέλεσμα συνειδητού σχεδίου, προϊόν μιας αμερικανικής ηγεμονικής επιχείρησης που σκοπό έχει την πολιτική και οικονομική υπονόμευση των άλλων κρατών. Κατ' άλλους, το διεθνές κεφάλαιο ελέγχει την παγκοσμιοποίηση ως προς τους ρυθμούς και την επέκτασή της. Οι οπαδοί αυτών των απόψεων θεωρούν ότι η παγκοσμιοποίηση είναι δυνατόν να ελεγχθεί, ότι κάθε κράτος έχει τη δυνατότητα να καθορίσει ποιες επιπτώσεις δέχεται και ποιες όχι.

Η παγκόσμια αλλαγή που επιτελείται με την ανάπτυξη της πληροφορικής, των τηλεπικοινωνιών και κατ' επέκταση τις τεχνολογικές και οικονομικές εξελίξεις προκαλεί μια τομή ανάλογη με εκείνη που προκάλεσε η βιομηχανική επανάσταση. Δημιουργεί νέες συνθήκες ανάπτυξης, ισχύος και επιρροής. Το φαινόμενο έχει τη δική του δυναμική, που είναι ανεξάρτητη από οποιοδήποτε σχέδιο, όποιες προθέσεις και σκοπιμότητες. Ούτε συγκεκριμένη διάρκεια έχει αλλά ούτε και συγκεκριμένες κατευθύνσεις. Όπως η τυπογραφία και η ατμομηχανή πυροδότησαν εξελίξεις ανεξάρτητες από τις προθέσεις των εμπνευστών τους, έτσι και η ψηφιοποίηση και οι ηλεκτρονικοί υπολογιστές παύουν να εξυπηρετούν μόνον τους στόχους των εφευρετών και των κεφαλαιούχων που τους χρηματοδοτούν. Παρέχουν τη δυνατότητα στον καθένα να αναπτύξει δραστηριότητες σε ποικίλες κατευθύνσεις. Δεν μεταφέρουν μόνο οι επιχειρήσεις των ΗΠΑ δραστηριότητες στην Ινδία για να εχμεταλλευτούν το φτηνό κόστος παραγωγής λογισμικού, αλλά και ινδικές επιχειρήσεις πωλούν λογισμικό και οργάνωση στις ΗΠΑ. Δεν επενδύουν μόνο ευρωπαϊκές επιχειρήσεις στην Κίνα, αλλά και κινεζικές επιχειρήσεις στην Ε.Ε., προκαλώντας μάλιστα διαμαρτυρίες για τον επιθετικό ανταγωνισμό τους.

Στον κόσμο σήμερα, εκτός από τα κράτη και τις επιχειρήσεις που ηγεμονεύουν, υπάρχουν και πολλοί άλλοι που εξα-

σφαλίζουν προϋποθέσεις ανάπτυξης και πρωτοβουλιών, που αποκτούν δύναμη και αυτονομία. Η παγκόσμια αλλαγή καθιστά τους πρωταγωνιστές ακόμη πιο ισχυρούς, αλλά δημιουργεί ταυτόχρονα και άλλους πόλους με δικές τους δυνατότητες και επιδιώξεις, ένα παγκόσμιο δίκτυο με πολυάριθμους κόμβους, που όχι μόνο δέχονται αλλά και δίνουν τα δικά τους μηνύματα. Αυτή την πλευρά πρέπει να εκμεταλλευτεί η Ελλάδα. Προϋπόθεση δημιουργικής συμμετοχής σ' αυτή την εξέλιξη είναι να έχεις συνείδηση των κανόνων και να επιτύχεις να τους αξιοποιήσεις για τις δικές σου επιδιώξεις.

Η πραγματικότητα της παγκοσμιοποίησης, λοιπόν, δεν καταργείται επειδή δεν μας αρέσει, ούτε ακολουθεί τους ευσεβείς πόθους μας. Απαιτεί μέσα προσαρμοσμένα στις νέες συνθήκες. Το ποια είναι αυτά τα μέσα είναι αντικείμενο πολιτικής διαμάχης. Στα κείμενα που δημοσιεύονται προσπάθησα να παρουσιάσω τις δυνατότητες και τις επιλογές που προσφέρονται.

Θέλω να επισημάνω ορισμένα σημεία, τα οποία χρειάζονται προσοχή στη νέα εποχή. Το πρώτο αφορά την υπέρβαση της παραδοσιακής αντίληψης του κράτους-έθνους.

Το νομικό σχήμα των ανεξάρτητων κρατών-μελών της διεθνούς κοινότητας που συναλλάσσονται μεταξύ τους επί ίσοις όροις και δρουν απαρεγκλίτως στη βάση των διεθνών συμφωνιών και συνθηκών απέχει πολύ από την πραγματικότητα. Όλοι ξέρουμε ότι η οικονομική, τεχνολογική, πολιτική ή στρατιωτική δύναμη που διαθέτει καθένας από τους συμμετέχοντες στον παγκόσμιο ανταγωνισμό εξουσίας δεν είναι ίδια. Οι νομικοί κανόνες μόνον μερικά την περιορίζουν. Τα περιθώρια διαφοροποίησης της συμπεριφοράς του κάθε κράτους αλλά και της κάθε κοινωνίας από τους κανόνες ποικίλλουν και εξαρτώνται από την ισχύ που το καθένα διαθέτει. Η Ελλάδα δεν έχει τη δυνατότητα για μεγάλες αποκλίσεις. Η διαπραγματευτική της δύναμη απέναντι στους κύριους πρωταγωνιστές είναι περιορισμένη. Για να μπορέσει λοιπόν να αντιμετωπίσει τις επι-

22 πτώσεις της παγκοσμιοποίησης χρειάζεται σημαντική ενίσχυση της θέσης της και της παρουσίας της στα υπερεθνικά κέντρα λήψης αποφάσεων.

Οι διαπιστώσεις αυτές επαναλαμβάνουν τα αυτονόητα, τα οποία όμως η κυρίαρχη αντίληψη στη χώρα μας δεν θέλει να συνειδητοποιήσει. Για παράδειγμα, διακρίνει ανάμεσα στο «μέσα», όπου η κυβέρνηση είναι κυρίαρχη, και το «έξω», όπου η κυβέρνηση συνεργάζεται με τις άλλες κυβερνήσεις. Κατά την κυρίαρχη αντίληψη, «μέσα» μπορούμε να κάνουμε ό,τι θέλουμε ακόμη κι αν οι κανόνες που έχουμε αποδεχθεί ορίζουν άλλα. «Έξω» καλό είναι να τηρούμε τις υποχρεώσεις μας, διότι τα θέματα του «έξω» είναι «διπλωματικά», «τεχνικά», «μη πολιτικά». «Μέσα» η κοινή γνώμη δέχεται με συμπάθεια το σύνθημα «όλα τα κιλά, όλα τα λεφτά», να μην ισχύει δηλαδή κανένας περιορισμός στην καταβολή των αγροτικών επιδοτήσεων. «Έξω» όμως συμφωνήσαμε στη σταδιακή κατάργηση των επιδοτήσεων, εξασφαλίζοντας άλλα οφέλη, όπως τα Κοινοτικά Πλαίσια Στήριξης. Η αντιφατική αυτή στάση παράγει ψευδαισθήσεις, οδηγεί στον εφησυχασμό και παρεμποδίζει τη διαμόρφωση μιας στρατηγικής ανάπτυξης.

Η διάκριση ανάμεσα στο «μέσα» και στο «έξω» ανήκει σε περασμένες εποχές. Όσο πιο ανεπτυγμένη μια χώρα ή όσο πιο συνδεδεμένη με τις εξελίξεις στον παγκόσμιο χώρο τόσο πιο πολλές είναι και οι σχέσεις τού «μέσα» και του «έξω». Η εξουσία της περιορίζεται και οι εξελίξεις στο εσωτερικό της επηρεάζονται από υπερεθνικούς παράγοντες και γεγονότα εκτός συνόρων. Οι πολιτικές δυνάμεις της χώρας δεν αποφασίζουν πια αυτοβούλως τις πολιτικές τους. Ένα καλό παράδειγμα είναι η αποτυχημένη προσπάθεια της κυβέρνησης της Νέας Δημοκρατίας να ρυθμίσει κατά τις επιθυμίες της το θέμα του «βασικού μετόχου». Ακόμη και η επίκληση του ελληνικού Συντάγματος δεν άρκεσε για να αποτρέψει την αποφασιστική παρέμβαση της Ε.Ε. και τη ματαίωση της σχεδιαζόμενης ρύθμισης.

Παρόλο λοιπόν που στη χώρα μας, όπως και σε άλλες χώ-

ρες, δεν επιθυμούμε να απεμπολήσουμε ή να περιορίσουμε την πολιτειακή μας ανεξαρτησία, όλο και περισσότερες εξελίξεις καθορίζονται από διαδικασίες στις οποίες παίζουμε δευτερεύοντα ρόλο ή δεν συμμετέχουμε καθόλου. Η «πλήρης και κυρίαρχη ανεξαρτησία» που οι πολίτες θεωρούν δεδομένη έχει βαθμιαία καταστεί αναντίστοιχη προς την πραγματικότητα. Οφείλουμε, λοιπόν, μπροστά στην αλλαγή να αναζητήσουμε νέες κατευθύνσεις και νέους τρόπους άσκησης της πολιτικής, που να είναι αποτελεσματικοί στο νέο περιβάλλον. Να εξοπλιστούμε με νέες δυνατότητες, όχι για να επανακτήσουμε ό,τι χάσαμε, αλλά για να εξασφαλίσουμε πρόσβαση στους νέους χώρους άσκησης της εξουσίας, για να έχουμε και εμείς λόγο, με τις ποικίλες μορφές που κάτι τέτοιο είναι δυνατό σήμερα. Εφόσον πλέον οι αποφάσεις λαμβάνονται σε πολλά και διαφορετικά επίπεδα, άλλα της αρμοδιότητάς μας και άλλα στα οποία έχουμε περιορισμένη ή καθόλου πρόσβαση, πρέπει να διαμορφώσουμε μια νέα στρατηγική, μια εθνική στρατηγική για τα υπερεθνικά πεδία.

Προϋπόθεση της στρατηγικής αυτής είναι η αποδέσμευσή μας από παραδοσιακές αντιλήψεις, που περιορίζουν τις δράσεις της κυβέρνησης στις εξωτερικές σχέσεις σε ό,τι μπορεί να πετύχει άμεσα και να προβάλλει στους ψηφοφόρους της. Η χώρα μας, ως μεσαίου μεγέθους και μέσου αναπτυξιακού επιπέδου, μπορεί να πετύχει στόχους με συνεργασίες, κοινές στοχεύσεις, δημιουργία ευρύτερων σχημάτων και συμμετοχή σε υπερεθνικές προσπάθειες. Όλα αυτά χρειάζονται μακροπρόθεσμο σχεδιασμό και μέσα που ανταποκρίνονται στο νέο περιβάλλον και κατά κανόνα συμβάλλουν έμμεσα στην ενίσχυση της θέσης μας. Η Ολλανδία έχει επιρροή στις διεθνείς σχέσεις, αν και είναι και αυτή χώρα μεσαίου μεγέθους, επειδή επιδίωξε συστηματικά να καταλαμβάνουν πολιτικοί της καίριες διεθνείς θέσεις. Η Μεγάλη Βρετανία έχει έντονη παρουσία στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή επειδή σχεδίασε τη συμμετοχή ικανών δημόσιων υπαλλήλων της στο διοικητικό προσωπικό της Ένω-

Είναι μέσο
αυτο
α/

- ²⁴ σης. Σε έναν κόσμο όπου η εξουσία ασκείται με νέους τρόπους και νέους κανόνες, θα πρέπει χωρίς δισταγμούς αλλά με σχέδιο και περίσκεψη να προσαρμοστούμε.

Το δεύτερο σημείο αφορά τη σχέση της Ελλάδας με την Ευρωπαϊκή Ένωση όσο και το ρόλο της ίδιας της Ένωσης.

Μόνο η συμμετοχή μας σε μια υπερεθνική ισχυρή οικονομική και πολιτική εξουσία μπορεί να δημιουργήσει τις συνθήκες, ώστε να αντιμετωπίσουμε αποτελεσματικά τα κύρια προβλήματά μας. Γι' αυτό, ως μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, πρέπει να φροντίσουμε να βρισκόμαστε στο υψηλότερο δυνατό επίπεδο σε λόγο και δυνατότητα επιρροής. Από την άλλη, χρειαζόμαστε μια Ευρωπαϊκή Ένωση ισχυρή. Με πολιτικές που θα της επιτρέψουν να κερδίσει το στοίχημα των αρνητικών συνεπειών της παγκοσμιοποίησης, με μια πραγματική οικονομική διακυβέρνηση, με δράσεις για την κοινωνική συνοχή, με πόρους που εξασφαλίζουν παρεμβάσεις και επιτρέπουν τη δημιουργία μιας κοινωνίας της γνώσης, την αυξημένη ανταγωνιστικότητα και τη μείωση των ανισοτήτων.

Μια άλλη προϋπόθεση για μια ισχυρή Ένωση είναι η ανάπτυξη πιο αποτελεσματικών και δημοκρατικών θεσμών με ευρύτερες εξουσίες, ώστε να διαμορφώνουν και να εφαρμόζουν νέες πολιτικές. Για παράδειγμα, η Επιτροπή να αναδειχθεί σε μια αυθεντική ευρωπαϊκή κυβέρνηση. Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο σε πραγματικό νομοθετικό σώμα. Το Συμβούλιο Υπουργών σε σώμα που θα εκπροσωπεί τις χώρες-μέλη (Άνω Βουλή).

Η αντιμετώπιση των συνεπειών της παγκοσμιοποίησης είναι, επομένως, για μας συναρτημένη με την εξέλιξη της Ένωσης. Η ευρωπαϊκή εξέλιξη καθορίζει σε σημαντικό βαθμό τους ρυθμούς με τους οποίους ανταποκρινόμαστε στις νέες προκλήσεις, στις ευρύτερες πολιτικές και οικονομικές συνθήκες, που αποτελούν το πλαίσιο της δικής μας προσπάθειας. Αλλά ταυτόχρονα δημιουργεί πρότυπα, διαμορφώνει κίνητρα και επιβάλλει λύσεις. Ενισχύει ή αποδυναμώνει εσωτερικές δυνάμεις και επηρεάζει τη λειτουργία θεσμών και δομών. Η προ-

σπάθεια να ξεπεράσουμε την υστέρησή μας είναι, ως εκ τούτου, συνδεδεμένη με εκείνη την ευρωπαϊκή πορεία που θα συμβάλει και στη δική μας επιτυχία. Έχουμε, λοιπόν, συμφέρον αλλά και υποχρέωση να πάρουμε θέση απέναντι στην ευρωπαϊκή πορεία και να εργαστούμε για τις ευρωπαϊκές επιλογές μας με ενεργό συμμετοχή στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων των ευρωπαϊκών οργάνων.

Το τρίτο σημείο, στο οποίο οφείλουμε να δώσουμε ιδιαίτερη προσοχή κατά τη διαμόρφωση της στρατηγικής μας, αφορά την κατεύθυνση της προσπάθειάς μας στο εσωτερικό της χώρας. Κυριαρχεί η αντίληψη ότι το πρόβλημα της χώρας έγκειται σε μία ή και περισσότερες αδυναμίες, οι οποίες και προσδιορίζονται ανάλογα με τις πολιτικές πεποιθήσεις του εκάστοτε συννομιλητή. Άλλοτε είναι το δημοσιονομικό έλλειμμα ή η καθυστέρηση στην απελευθέρωση των αγορών, άλλοτε η έλλειψη κοινωνικής δικαιοσύνης ή το χαμηλό επίπεδο εισοδημάτων. Η υστέρησή μας δεν αφορά, όμως, μόνο επιμέρους τομείς. Αφορά τις κοινωνικές, οικονομικές και παραγωγικές δομές σχεδόν στο σύνολό τους. Η «κοινωνική ικανότητά» μας είναι περιορισμένη. Δεν αρκεί για να αντιμετωπίσει τις σημερινές προκλήσεις. Οι δυνάμεις που διαθέτουμε ως χώρα δεν μπορούν να μας εξασφαλίσουν τις λύσεις, τα αποτελέσματα, τη θέση που επιδιώκουμε. Το «σύστημά» μας συνολικά υστερεί. Αν θέλουμε, επομένως, να βελτιωθεί η κατάσταση, θα πρέπει να προβούμε σε αλλαγές σε όλους τους τομείς, σε όλα τα κρίσιμα για τη λειτουργία της κοινωνίας μας θέματα. Καμιά επιμέρους μεταρρύθμιση δεν μπορεί από μόνη της να εξασφαλίσει τη μετάβαση σ' ένα υψηλότερο επίπεδο. Αλλαγές στην παιδεία δεν πρόκειται να αποδώσουν ουσιαστικά αν δεν υπάρξουν ταυτόχρονα μεταβολές και σε πολλούς άλλους τομείς, π.χ. στη δημόσια διοίκηση, στον επαγγελματικό προσανατολισμό, στην οργάνωση της αγοράς εργασίας, στο σχεδιασμό των επενδύσεων, στη σχέση με τους χώρους έρευνας και τεχνολογίας άλλων προηγμένων χωρών. Χρειάζεται μακρόχρονη και συνολική προσπάθεια.

Το ΠΑΣΟΚ ανέδειξε ως στόχο τη δίκαιη κοινωνία, την κοινωνία η οποία εξασφαλίζει στους πολίτες ίσες ελευθερίες και δυνατότητες, περιορίζει τις ανισότητες και μάχεται τις διακρίσεις. Η πραγματοποίηση αυτού του στόχου προϋποθέτει τόσο τη συνεχή αύξηση της ευημερίας ώστε να υπάρχουν οι αναγκαίοι πόροι όσο και την επίτευξη ανώτερων επιπέδων ανάπτυξης και ικανότητας.

Η σύγκλιση είναι μια έννοια που συμπυκνώνει, συμβολίζει και περιγράφει την πορεία που πρέπει να ακολουθήσουμε. Στο θέμα αυτό έχω αναφερθεί επανειλημμένα σε διάφορες περιστάσεις. Η σύγκλιση προϋποθέτει πρωτοβουλίες που θα μεταβάλουν θεσμούς και διαδικασίες, ώστε η κοινωνία μας «ως σύστημα» να μπορέσει να εξασφαλίσει δυναμισμό και την ικανότητα να αντιμετωπίσει τις προκλήσεις του νέου περιβάλλοντος, υπό συνθήκες καταρχήν αντίστοιχες με εκείνες που ισχύουν στις ανεπτυγμένες χώρες της Ένωσης. Η σύγκλιση σημαίνει ρυθμούς οικονομικής ανάπτυξης υψηλότερους από τον μέσο ευρωπαϊκό όρο, ώστε η ψαλίδα στο βιοτικό επίπεδο μεταξύ της Ελλάδας και των υπόλοιπων ανεπτυγμένων χωρών να μικραίνει. Αλλά όχι μόνο αυτό. Ταυτοχρόνως πρέπει να καταβάλλεται προσπάθεια για την αύξηση της ευημερίας των πολιτών, τη δυνατότητα μιας καλύτερης ζωής για όλους, για την ασφάλειά τους απέναντι σε κινδύνους και τη σιγουριά τους για την επόμενη μέρα. Σημαντικό στοιχείο της σύγκλισης είναι, τέλος, ο ρυθμός προόδου. Πρέπει να είναι γοργός. Οι όποιες προτροπές για πιο «αργά», «προσεκτικά», «ήρεμα» συνεπάγονται πολλαπλάσια προσπάθεια στη συνέχεια ή και ματαιώνουν το στόχο.

Πολλοί αμφιβάλλουν ότι η σύγκλιση μπορεί να βελτιώσει τη σημερινή θέση της χώρας, πολύ περισσότερο να αυξήσει την απασχόληση και την ποιότητα της προσφερόμενης εργασίας. Θεωρούν ότι είναι μάλλον ένας στόχος «χωρίς ουσία», μια που η χώρα έχει πολλές ιδιαιτερότητες, και μόνο ήλιο και θάλασσα να προσφέρει. Η οικονομική πορεία στις ανεπτυγμένες χώρες, όμως, έδειξε ότι όλο και περισσότερα προϊόντα και υπηρεσίες

που προσφέρονται στην παγκόσμια αγορά είναι αποτέλεσμα συντονισμένων προσπαθειών πολλών χωρών μαζί. Ένα αμερικανικό αυτοκίνητο είναι μόνο εν μέρει αμερικανικό «προϊόν». Μπορεί, για παράδειγμα, να συναρμολογείται στην Κορέα με εξαρτήματα που κατασκευάζονται στην Ιαπωνία, να έχει σχεδιαστεί στη Γερμανία, να διαφημίζεται από βρετανική εταιρεία, να χρηματοδοτείται και από ασιατικές τράπεζες, να παράγεται με βάση λογισμικό που διαμορφώθηκε στην Ιρλανδία και στην Ινδία. Αλλά και πολλές ευρωπαϊκές τράπεζες χρησιμοποιούν λογισμικό, το οποίο δημιουργήθηκε σε χώρες άλλες από εκείνες όπου έχουν την έδρα τους, όπως επίσης και αναθέτουν την επεξεργασία των λογιστικών τους στοιχείων εκτός συνόρων. Ο κόσμος που διαμορφώνεται υπό συνθήκες παγκοσμιοποίησης καλύπτεται από όλο και πιο πυκνά δίκτυα οικονομικής συνεργασίας, που αγνοούν σύνορα και οικονομικούς χώρους. Μια χώρα όπως η Ελλάδα θα μπορέσει να ενταχθεί σ' αυτά τα δίκτυα, να αποτελέσει έναν κόμβο, εάν έχει να προσφέρει γνώσεις, ικανότητες, δυνατότητες ώστε να συμμετάσχει στην παραγωγή έργου από κοινού με άλλους. Ακόμα και «ο ήλιος και η θάλασσα» μπορούν να αξιοποιηθούν καλύτερα όταν δεν περιοριστούμε στον ευκαιριακό επισκέπτη αλλά φροντίσουμε να ενταχθούμε σε διεθνή τουριστικά δίκτυα. Η επίτευξη υψηλού επιπέδου γνώσεων και δημιουργικότητας, η ένταξη στις ανεπτυγμένες οικονομίες, η ύπαρξη προηγμένων συστημάτων οργάνωσης, δηλαδή, με λίγα λόγια, η σύγκλιση ανοίγει το δρόμο προς όλο και περισσότερες κατευθύνσεις, για τη σύνδεση με τα παγκόσμια δίκτυα παραγωγής, εμπορίου και υπηρεσιών. Είναι ο μόνος τρόπος να βελτιώσουμε ουσιαστικά τις συνθήκες εργασίας και ζωής στη χώρα μας.

Βασικές προϋποθέσεις της σύγκλισης στον οικονομικό και κοινωνικό τομέα είναι:

- ❖ Επενδύσεις, ιδίως στις μεγάλες υποδομές, που βελτιώνουν σε μόνιμη βάση την παραγωγικότητα. Ιδιαίτερη σημασία

- έχουν οι υποδομές ενέργειας, πληροφορικής, τηλεπικοινωνιών και μεταφορών.
- ❖ Συνεχής αύξηση των διαθέσιμων πόρων με υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης, σταθερότητα της οικονομίας και δυνατότητα πρόβλεψης των εξελίξεων, αποτελεσματικός έλεγχος των ελλειμμάτων και του υψηλού πληθωρισμού.
 - ❖ Πραγματική αύξηση των εισοδημάτων ώστε να εξασφαλίζεται η ζήτηση και η κατανάλωση των νοικοκυριών.
 - ❖ Διαρθρωτικές αλλαγές, που απελευθερώνουν επιχειρηματικές πρωτοβουλίες, δημιουργούν ευκαιρίες, κινητοποιούν δυνάμεις και επιτρέπουν τη γρήγορη προσαρμογή στις μεταβαλλόμενες συνθήκες.
 - ❖ Μακροπρόθεσμη και διορατική πολιτική για την παιδεία, τη διάδοση της γνώσης, την προσαρμογή στις τεχνολογικές εξελίξεις, την ανάπτυξη της έρευνας και της καινοτομίας.
 - ❖ Επένδυση στον άνθρωπο με ουσιαστική αύξηση των επενδύσεων σε ανθρώπινο δυναμικό, τη διά βίου εκπαίδευση και κατάρτιση· μια ενεργητική πολιτική απασχόλησης, περισσότερες και καλύτερες θέσεις εργασίας, προαγωγή της κοινωνικής εργασίας.
 - ❖ Οικοδόμηση ενός κράτους πρόνοιας, με αποτελεσματικό χειρισμό των μεγάλων κοινωνικών προβλημάτων, π.χ. της απασχόλησης-ανεργίας, της κοινωνικής ασφάλισης, των εκτεταμένων και ποιοτικών υπηρεσιών υγείας, της κοινωνικής ανισότητας, της περιθωριοποίησης των αδύναμων και των ηλικιωμένων. Στόχος, η διασφάλιση μιας πιο δίκαιης και συνεκτικής κοινωνίας.
 - ❖ Αναμόρφωση της δημόσιας διοίκησης για να καταστεί πιο δημιουργική και αποτελεσματική, για ν' αυξηθεί η δυνατότητα διακυβέρνησης της χώρας σε όλα τα επίπεδα.
 - ❖ Περιφερειακή πολιτική που θα κλείνει τις κάθε λογής ψαλίδες ανισοτήτων και θα δίνει αναπτυξιακή πνοή στην περιφέρεια.

Η κοινωνική πολιτική είναι βασικός πυλώνας της σύγκλισης και όχι παρεπόμενη ή συγκυριακή παρέμβαση. Γι' αυτό κατά την περίοδο 1996-2004 αυξήθηκαν θεαματικά οι κοινωνικές δαπάνες από την κυβέρνηση μας και έφτασαν τον ευρωπαϊκό μέσο όρο. Η ισχυρή κοινωνική στήριξη βοηθάει τα άτομα να απαλλαγούν από φόβους και απελευθερώνει τη δημιουργικότητά τους, συντελώντας έτσι στην ανάπτυξη. Η σύγκλιση σημαίνει και συνεπάγεται τη συστηματική ενίσχυση του εισοδήματος των μισθωτών και των συνταξιούχων σε συνάρτηση με την αύξηση της παραγωγικότητας. Είναι η επέκταση της ευημερίας σε όλα τα στρώματα του πληθυσμού και σε όλες τις περιοχές της χώρας. Είναι η άσκηση αναδιανεμητικής πολιτικής μέσω του φορολογικού συστήματος και της επέκτασης των κοινωνικών πολιτικών. Είναι, γενικότερα, η κοινωνική δικαιοσύνη και αλληλεγγύη, η φροντίδα για τον άνθρωπο.

Η «οικονομία της γνώσης» είναι η πρωταρχική επιδίωξη της αναπτυξιακής προσπάθειας. Η Ελλάδα δεν μπορεί μόνο με το χαμηλό κόστος εργασίας και την απλή εκμετάλλευση των φυσικών πόρων να ανταγωνιστεί τις άλλες χώρες. Χρειάζεται να αποκτήσει ειδικές γνώσεις και ικανότητες για να συνδεθεί με τα παγκόσμια δίκτυα παραγωγής. Για να επιτευχθεί αυτό χρειάζονται δραστικές αλλαγές στην εκπαίδευση, ιδιαίτερα στην τριτοβάθμια, στο ερευνητικό σύστημα, καθώς και στις επιχειρήσεις ώστε να εισαγάγουν καινοτομίες. Όσο πιο γρήγορα απομακρυνθούμε από τα πρότυπα ενός παρελθόντος υποανάπτυξης, μιζέριας και μορφωτικής καχεξίας τόσο περισσότερες δυνατότητες θα δημιουργήσουμε για τη χώρα.

Η σύγκλιση απαιτεί σχέδιο και μακροχρόνια στρατηγική. Η αδυναμία σχεδιασμού παραμένει όμως έντονη. Αν και όλοι, για παράδειγμα, συμφωνούν για την ανάγκη βελτιώσεων στην παιδεία, στην έρευνα, καθώς και εφαρμογής νέων τεχνολογιών, οι διαφωνίες είναι αγεφύρωτες ως προς τα μέτρα που απαιτούνται.

Πάγια θέση όλων των κομμάτων είναι η αύξηση των δα-

3^ο πανών για την εκπαίδευση, στο βαθμό που η Ελλάδα διαθέτει τα λιγότερα κονδύλια από τις περισσότερες χώρες της Ένωσης. Παραμένει, όμως, εντελώς αβέβαιο σε ποια κατεύθυνση και υπό ποιες προϋποθέσεις πρέπει να αυξηθούν αυτές οι δαπάνες. Αύξηση των δαπανών χωρίς να υπάρχει σχέδιο για την αντιστροφή της σημερινής κατάστασης θα έμοιαζε με τον πύθο των Δαναΐδων.

Σχέδιο δεν αποτελεί η γενική δήλωση ότι χρειάζεται μια ανωτάτη εκπαίδευση με διαφορετικό σύστημα πρόσβασης, διοίκησης, διδασκαλίας και έρευνας. Αυτά είναι αυτονόητα. Το κρίσιμο ερώτημα αφορά τα συγκεκριμένα μέτρα που πρέπει να ληφθούν για να αλλάξει η κατάσταση. Επιβεβλημένη είναι, για παράδειγμα, η αξιολόγηση σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης, η οποία, άλλωστε, εφαρμόζεται σε όλες τις χώρες με υψηλό επίπεδο εκπαίδευσης. Με αυτό τον τρόπο μπορούν να εκτιμηθούν αποτελέσματα, να προσδιοριστούν ελλείψεις, να αναζητηθούν θεραπείες, αλλά και να ανταμειφθεί η απόδοση. Η αξιολόγηση στη χώρα μας συναντά όμως την αντίδραση της πλειοψηφίας της εκπαιδευτικής κοινότητας. Η αντίδραση αυτή έχει προς το παρόν αναστείλει τις προσπάθειες εφαρμογής του μέτρου. Και σ' αυτή την περίπτωση παραδοσιακές νοοτροπίες και συντεχνιακά συμφέροντα περιορίζουν κάθε συζήτηση ώστε να μη θιγούν οι υπάρχουσες ισορροπίες. Υπ' αυτές τις συνθήκες, η «οικονομία της γνώσης» φαίνεται πως θα μένει για καιρό ακόμη μακρινό όνειρο για τη χώρα μας.

Η εξασφάλιση πόρων για την ενίσχυση των νέων πολιτικών αποτελεί ουσιαστικό πρόβλημα. Η δραστική περικοπή των δαπανών, προπαντός των αμυντικών, θα ήταν μία λύση. Διότι η Ελλάδα παραμένει η χώρα με τις υψηλότερες αμυντικές δαπάνες στην Ε.Ε. ως ποσοστό του ΑΕΠ, γεγονός που πια δεν δικαιολογείται. Η μείωση των αμυντικών δαπανών μπορεί να επιταχυνθεί με μια εξωτερική πολιτική που προωθεί την εξομάλυνση των σχέσεων με την Τουρκία και εργάζεται ενεργά για τη λύση του προβλήματος της υφαλοκρηπίδας. Η Νέα Δημο-

κρατία ακολούθησε την ακριβώς αντίθετη πολιτική. Δεν επιδίωξε την εξεύρεση λύσεων και συμβιβασμών, αρνήθηκε μάλιστα ότι υπάρχει τέτοια δυνατότητα, αναστέλλοντας έτσι κάθε πρωτοβουλία και δημιουργώντας, αντίθετα, ένα κλίμα που ενίσχυσε την αντιπαλότητα και οδήγησε σε νέους εξοπλισμούς.

Πόροι, όμως, εξασφαλίζονται κυρίως με μακροχρόνια, σταθερή ανάπτυξη. Είναι ο μόνος οικονομικά ενδεδειγμένος τρόπος. Οι άλλες μέθοδοι, όπως η αύξηση των ελλειμμάτων, ο συνεχής δανεισμός ή η μείωση των δημόσιων επενδύσεων, στις οποίες προσέφυγε η πολιτική συντηρητικών και μη κυβερνήσεων, αποδείχτηκαν αδιέξοδες. Μειώνουν δραστικά τις δυνατότητές μας και ματαιώνουν κάθε προσπάθεια να φτάσουμε σε ένα ανώτερο επίπεδο.

Το τέταρτο σημείο αφορά μια πραγματικότητα που δεν είναι εύκολα προσδιορίσιμη και μετρήσιμη. Είναι το ιδεολογικό κλίμα, η περιρρέουσα ατμόσφαιρα, οι συνθήκες που ενισχύουν ή αποδυναμώνουν πεποιθήσεις, στάσεις και ενέργειες. Η επίτευξη συγκεκριμένων στόχων, που αλλάζουν το παραδεκτό και κατεστημένο, δεν πραγματοποιείται με νόμους, διαταγές, ηθικολογίες και προτροπές εκ των άνω. Για να επιτευχθούν κοινωνικές αλλαγές χρειάζεται κοινωνική δυναμική. Διότι χωρίς τη σθεναρή στήριξη της κοινής γνώμης κάθε νέα ρύθμιση είτε μένει ανεκτέλεστη είτε παύει να εφαρμόζεται. Η επαναφορά των κομματικών προσλήψεων από την κυβέρνηση της Νέας Δημοκρατίας έδειξε ότι μια σημαντική μεταρρύθμιση όπως αυτή του ΑΣΕΠ μπορεί να αποδειχτεί κενό γράμμα όταν ένα τμήμα των πολιτών εμμένει σε πελατειακές ρυθμίσεις που τους εξυπηρετούσαν. Η αναμόρφωση της αυτοδιοίκησης με τη συνένωση και τον αριθμητικό περιορισμό των δήμων, των νομών και των περιφερειών, με την αποκέντρωση εξουσιών και την οικονομική λογοδοσία των εκλεγμένων οργάνων αποτελεί άλλο ένα παράδειγμα μιας μεταρρύθμισης που προχωρεί με δυσκολία. Ο τοπικισμός, η προσπάθεια διατήρησης των πελατειακών δικτύων και οι αντιδράσεις των τοπικών ηγεσιών έχουν

³² μέχρι στιγμής αποδειχτεί ισχυρότερα από εκείνη την κοινή γνώμη που απαιτεί τον εξορθολογισμό της αυτοδιοίκησης.

Αναγκαίο στοιχείο για να κινητοποιηθούν οι πολίτες στην κατεύθυνση της πολιτικής παρέμβασης είναι η διαμόρφωση μιας ιδεολογίας που προωθεί τις ουσιαστικές κοινωνικές μεταβολές. Όσο πιο ανεπτυγμένο το ιδεολογικό ρεύμα τόσο πιο αποτελεσματική και η πολιτική προσπάθεια που θέλει να μετουσιώσει τη θεωρία σε πράξη. Αυτό είναι ένα σημείο το οποίο οι περισσότεροι αναλυτές της ελληνικής πολιτικής σκηνής έχουν συστηματικά παραβλέψει. Θεωρούν ότι η επιτυχία ή η αποτυχία, η έκταση και η αποδοχή ενός εγχειρήματος εξαρτώνται από τη βούληση και μόνο των πρωταγωνιστών. Η «έλλειψη βούλησης» είναι η πιο συνηθισμένη ερμηνεία για τις αλλαγές που δεν πραγματοποιήθηκαν ή δεν προχώρησαν στην αναμενόμενη έκταση. Η ερμηνεία αυτή ενίοτε ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα, τις περισσότερες φορές όμως συγκαλύπτει το γεγονός ότι η κοινωνία δεν ασπάζεται και δεν στηρίζει το εγχείρημα. Παραβλέπει ότι η ανασφάλεια, η εμμονή στο υπάρχον, τα συμφέροντα και η έλλειψη γνώσης αποδεικνύονται πιο ισχυρά από την πολιτική βούληση. Γι' αυτό και χρειάζεται προετοιμασία.

Η κατάστρωση ενός σχεδίου, ενός προγράμματος δεν αποτελεί, ως εκ τούτου, τελειοθηρία. Είναι αναγκαίο στοιχείο για τη διαμόρφωση του ιδεολογικού ρεύματος, ώστε η Ελλάδα να φτάσει σ' ένα ψηλότερο επίπεδο ανάπτυξης και κοινωνικής συνοχής. Όσοι αποφεύγουν τα σχέδια, τις δημόσιες συζητήσεις και τις νέες ιδέες επειδή υπολογίζουν το πολιτικό κόστος, όσοι προτιμούν τις γενικόλογες τοποθετήσεις, υποσκάπτουν, αν δεν καταδικάζουν εκ των προτέρων τις όποιες προσπάθειες αλλαγής. Παραβλέπουν ότι ένα απληροφόρητο κοινό δεν μπορεί να στρατευτεί. Ότι κατά κανόνα αντιδρά αρνητικά σε μια πολιτική που έχει ορατό κόστος και απροσδιόριστα οφέλη. Και πάντως, η συμπαράσταση της κοινής γνώμης σε μια νέα πολιτική για την οποία δεν έχει υπάρξει ιδεολογική προετοιμασία είναι συνήθως τόσο χλιαρή ώστε δεν μπορούν να ξεπεραστούν οι αντιδράσεις.

Η συντηρητική παράταξη, ακριβώς για να εμποδίσει τη μεταστροφή της κοινής γνώμης, επιδιώκει να προλάβει τις συζητήσεις, τον κοινωνικό διάλογο, κάθε προσπάθεια προβληματισμού και αναζήτησης λύσεων. Οι διαδικασίες αυτές ενέχουν τον κίνδυνο της στράτευσης στο πλευρό της αμφισβήτησης. Γι' αυτό και πρέπει εκ προοιμίου να απορρίπτονται. Ο Αρχιεπίσκοπος, για παράδειγμα, χαρακτήρισε εκείνους που συμπεριέλαβαν στα πιθανά θέματα συζήτησης κατά την αναθεώρηση του Συντάγματος το χωρισμό εκκλησίας και κράτους ως «θαμώνες της πλατείας Κολωνακίου», που «δεν έχουν σχέση με τον κόσμο». Απαξιώνοντας τα πρόσωπα επιδίωκε να ευτελίσει και το συγκεκριμένο θέμα συζήτησης.

Πιο αποτελεσματική από τις γραφικές αυτές τοποθετήσεις είναι η τακτική της Νέας Δημοκρατίας να προκαλεί διαρκώς σύγχυση στους πολίτες, παραποιώντας γεγονότα και απόψεις και παραπλανώντας για τις δικές της επιδιώξεις. Η «απογραφή» ως μέσο δυσφήμισης της προηγούμενης κυβέρνησης και συγκαλύψης των στοχεύσεων της νέας κυβέρνησης αποτελεί ένα κορυφαίο παράδειγμα. Το αποτέλεσμα, οι πολίτες αμφιβάλλουν συνεχώς και δεν έχουν πια εμπιστοσύνη στις επιδιώξεις και τα κίνητρα της πολιτικής. Αυτό είναι ένα ισχυρό φρένο στη δημιουργία κοινωνικής δυναμικής. Τυπικό παράδειγμα η «αξιολόγηση». Όλοι συμφωνούν ότι είναι αναγκαία σε ολόκληρο το φάσμα του κράτους και της δημόσιας διοίκησης. Παντού όμως υπάρχουν ισχυρές αντιρρήσεις. Οι πολίτες διερωτώνται αν θα υπάρξει πραγματική αξιολόγηση ή αν, αντίθετα, αυτή αποτελέσει μοχλό πιέσεων και μέσο εύνοιας προς ορισμένους σε βάρος κάποιων άλλων. Η υποχώρηση της εμπιστοσύνης ξεπερνιέται μόνο με συνεχή ενημέρωση, διάλογο και επιχειρήματα, και όχι με γενικόλογες και χωρίς ουσία ρητορείες.

Μια άλλη συντηρητική τακτική είναι η υποβάθμιση της πολιτικής συζήτησης σε μια αντιπαράθεση χαμηλού επιπέδου με εκτόξευση υβριστικών χαρακτηρισμών, με αποτέλεσμα να εμποδίζεται η ανάπτυξη συλλογισμών και επιχειρημάτων. Όταν η κυ-

- 34 βέρνηση της Νέας Δημοκρατίας χαρακτηρίζει τα στελέχη του οικονομικού επιτελείου των κυβερνήσεων του ΠΑΣΟΚ «απατε-
ώνες», τον μαθηματικό τύπο για την ανάθεση των δημόσιων έρ-
γων μέσο «διαπλοκής» και «διαφθοράς», τότε κάθε ουσιαστι-
κή συζήτηση παύει και περιορίζεται στην ανταλλαγή ύβρεων.
Το αποτέλεσμα είναι ο εξευτελισμός όλων των συμμετεχόντων,
η υποβάθμιση της συζήτησης και, τελικά, η απαξίωση του πο-
λιτικού. Κάθε προσπάθεια ορθολογικού διαλόγου ματαιώνεται.

Η προοδευτική παράταξη, επομένως, έχει υποχρέωση να να διαμορφώνει την πολιτική της με τη συστηματική μελέτη των μέτρων που προτείνει, αλλά και να προετοιμάζει την κοινή γνώ-
μη ώστε να πετύχει τη συστράτευσή της, όρο απαραίτητο για την επιτυχία και την αποτελεσματικότητα των πολιτικών της. Διαφορετικά, εγκυμονεί ο κίνδυνος η προοδευτικότητά της να εξαντλείται σε μια τυποποιημένη αριστερή ρητορεία.

Ο προοδευτικός λόγος είναι δημιουργικός λόγος. Οφείλει να κατευθύνει τη σκέψη αλλά και την πράξη σε νέους δρόμους. Στα κείμενα που ακολουθούν, προσπάθησα να ανταποκριθώ σ' αυτό το πρότυπο, να αναδείξω τους στόχους και την ανα-
γκαιότητα μιας δημιουργικής προσπάθειας.